

BEŞİR AYVAZOĞLU'NUN 1924 / BİR FOTOĞRAFIN UZUN HİKÂYESİ ADLI ESERİ ÜZERİNE BİR DEĞERLENDİRME

An Evaluation on the Narrative Named 1924 / Bir Fotoğrafın
Uzun Hikâyesi of Beşir Ayvazoğlu

Gürkan YAVAŞ*

Özet: Bu yazıda, Beşir Ayvazoğlu tarafından yazılan *1924/Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* isimli anlatı türündeki eser tanıtılmıştır. Bir fotoğraf karesinden yola çıkılarak yazılan bu eserde, hem söz konusu fotoğraf karesinde yer alan ve Türk Edebiyatı için önem arz eden şahsiyetler hakkında etraflı bilgi verilmiş, hem de o şahsiyetlerin çevresinde bulunan kişilere dâir ayrıntılara yer verilmiştir. Kitapta özellikle Mehmed Âkif, Midhat Cemâl gibi, hem Meşrûtiyet hem de Cumhuriyet döneminde önemli etki sahibi olmuş edebiyatçılar hakkında ilgi çekici ayrıntılar bulunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Fotoğraf, monografi, Beşir Ayvazoğlu, edebiyat tarihi.

Abstract: In this text, the book named “A Long History of a Picture/1924” written by Beşir Ayvazoğlu in the genre of narrative is introduced. In this history which is written in view of just one piece of picture, comprehensive information about the people in the picture who are very important for Turkish Literature is acquainted and it is given place to details about the other people not in the picture but around them. In the book, especially interesting details about the author as Mehmed Akif, Midhat Cemal who are very effective in the circle of both constitutional monarchy and republic are presented.

Keywords: Picture, monography, Beşir Ayvazoğlu, history of literature.

Beşir Ayvazoğlu'nun son kitabı *1924/Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, 2006 yılının Aralık ayında Kapı Yayınları'ndan çıktı¹. “Anlatı” türündeki bu ilginç ve orijinal eserinde yazar, bir fotoğrafın hikâyesi eşliğinde yine monografik bir çalışma ortaya koyuyor² ve âdetâ bir dönemin edebiyat hayatına dâir gizli kalmış

* Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü.

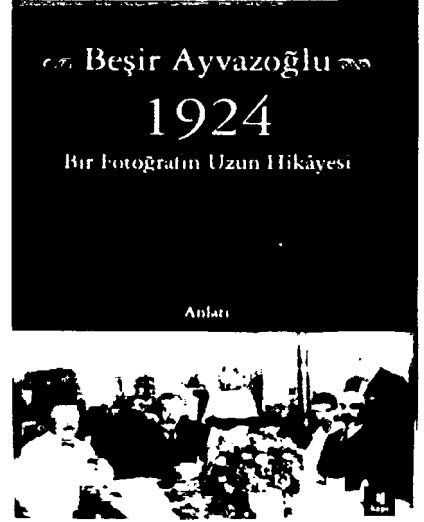
¹ Beşir AYVAZOĞLU, *1924 / Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, 282 s.

² Beşir Ayvazoğlu, son yıllarda, Meşrûtiyet ve Cumhuriyet döneminde yaşamış Türk Edebiyatının önemli şahsiyetleri hakkında ilgi çekici monografik eserler kaleme aldı. Bunlardan bazıları için bkz. Beşir AYVAZOĞLU, Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı, Ötügen Neşriyat, İstanbul 1998, 538 s.;

sayfaları okur için tek tek aralıyor. Kitabın ön yüzünde de yer alan bu fotoğraf, eserin omurgasını teşkil eder denilebilir. Bu fotoğrafta, Cenab Şahabeddin, Abdülhak Hâmid, Mehmed Âkif, Sami Paşazâde Sezâi, Süleyman Nazif, Midhat Cemâl ve onun oğlu Vedat yer alır. Midhat Cemâl'in, Beyoğlu Mısır Apartmanı'ndaki dairesinde çekilmiş bu fotoğraf, o gün Âkif için verilen yemeğin de canlı bir hâtırası niteliğindedir.

Yazar; bu fotoğraftan hareket ederek hem bu fotoğrafta yer alan şahsiyetlerin - daha ziyâde Âkif'i merkeze alarak - dünyalarına girer, hem de fotoğrafın içinde yer almayan, ancak o dönem edebiyat, sanat ve fikir dünyasının vazgeçilmezleri kabul edilebilecek Fâruk Nâfiz, Fuad Şemsi, Abbas Halim Paşa, Şerif Muhiddin Targan gibi önemli kişilikleri okuyucuyla buluşturur. Bu vesileyle yazar, fotoğrafın çekilmesinden birkaç ay önce ilân edilmiş Cumhuriyet'in kendisini kabul ettirmeye çalıştığı bir ortamda, o dönem edebiyat dünyasının en etkili şahsiyetlerinin çevresinde oluşan hâleyi, tüm çıplaklığı ve samimiyetiyle ortaya koyar. Bu sayede edebiyat tarihi için de zengin denebilecek bir malzemeyi araştırmacıların istifâdesine sunmuş olur.

Kitap, üç ana bölümden oluşturulmuştur. Birinci bölüm, "1924" (s. 9 – 95), ikinci bölüm, "Karenin Dışındakiler" (s. 97 – 218), üçüncü bölüm ise "Göç Vakti" (s. 219 – 251) ismini taşır. Beşir Ayvazoğlu, birinci bölüme geçmeden önce giriş yerine, "Fotoğraf" başlıklı bir parça kaleme alır³ ve burada daha ziyâde kitaba konu edilen fotoğrafı merkeze oturtur, fotoğraftaki ayrıntılar hakkında bilgi vermeye başlar. Midhat Cemâl, çok başka türlü bir bağlılık hissiyle yaklaştığı Mehmed Âkif için özel bir gün tertip etmeyi düşünür; *Safahat*'ın altıncı kitabı olan *Âsım* şerefine evinde bir "Âsım Günü" düzenler ve başta Âkif olmak üzere, Abdülhak Hâmid, Cenab Şahabeddin, Sami Paşazâde Sezâi, Süleyman Nazif ve "İstiklâl Şâiri"nin özel isteğine uyararak da Fâruk Nâfiz'i yemeğe davet eder. Ancak burada, Beşir Ayvazoğlu'nun da kitabın ilerleyen sayfalarında belirttiği bir noktayı hatırlatmakta yarar var: Söz konusu fotoğraf, Fâruk Nâfiz'in katılmadığı, aynı

Beşir AYVAZOĞLU, Yahya Kemal Eve Dönen Adam, Ötügen Neşriyat, İstanbul 2003, 142 s.; Beşir AYVAZOĞLU, Ömrüm Benim Bir Ateşti Ahmet Hâşim'in Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramı, Kapı Yayınları, İstanbul 2006, 360 s.

³ Beşir AYVAZOĞLU, 1924 / Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, s.1 – 7.

misafirlerle gerçekleştirilen ikinci bir toplantı esnasında çekilmiştir. Yazar bu bölümde, fotoğrafta gördüklerine dayanarak, yemek münüsünde neler olduğu, meselâ içki içilip içilmediği, Midhat Cemâl'in dairesinin ne tarzda döşendiği gibi konularda okuyucuyla bir sohbet girer. Bu dâvette, Âkif'in meşhur eseri *Safahat*, “Şâir-i Âzam” Hâmid'in huzurunda bir kez daha okunur ve onun da takdirlerini kazanır.

Kitapta yer alan üç ana bölüm, kendi içlerinde birtakım alt başlıklara ayrılmıştır. Birinci bölüm olan “1924”, “*Davet Sahibi*” ismini taşıyan bir alt başlıkla başlar⁴. Yazarın “davet sahibi”nden kastı tabii ki Midhat Cemâl'dir. Aslında Midhat Cemâl, Âkif şerefine bir dâvet vererek hem söz konusu fotoğrafın çekilmesine hem de bir anlamda kitabın yazılmasına vesile olmuş kişidir. Bu mânâda eserde

kendisinin de önemli bir şahsiyet olarak bulunduğunu söylemek yanlış olmaz. Dönemin ileri gelenlerini yakından tanıyan, bu isimlerle sık sık bir araya gelen Midhat Cemâl, biricik romanı *Üç İstanbul*'da bu dünyayı çok yakından tanıtmayı ve bu eserinde çizdiği karakter ve tipler vasıtasıyla Sultan Abdülhamid, Meşrûtiyet ve Cumhuriyet dönemi İstanbul'unu ve dolayısıyla Türkiye'sini yansıtmayı başarmıştı⁵. “*Davet Sahibi*” isimli alt başlıkta Midhat Cemâl'i tanıtan yazar, onun hamâsi şiirleriyle şöhrat kazandığını, hattâ bir beyti Mustafa Kemal Paşa tarafından TBMM kürsüsünden okununca bu şöhratin epeyce arttığını ifade eder. Yaşadığı hayatla “Batılı” bir görüntü çizen Midhat Cemâl, söz konusu fotoğrafın dekorundan da anlaşılacağı üzere antika eşya meraklısıdır⁶. Onun Âkif'le olan dostluğu da eserde dikkat çekilen diğer bir noktadır. Midhat Cemâl, *Üç İstanbul*'da çizdiği “Şâir Rai” karakteriyle de esâsen dostu Âkif'i anlatır. Ayvazoğlu, bu bölümde, Midhat Cemâl'in üzerinde fazla durulmayan bir başka yönünü de vurgular:

⁴ a.g.e., s.11 – 22.

⁵ Mithat Cemal KUNTAY, *Üç İstanbul*, Oğlak Klasikleri, İstanbul 1998, 577 s.

⁶ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.13 – 14. Midhat Cemâl Kuntay'ın hayatıyla ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Ayşe Belkis SANAY, *Mithat Cemal Kuntay / Hayatı, Sanatı ve Eserleri*, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2002, 218 s.; Nilüfer AKLIN, *Mithat Cemal Kuntay / Hayatı – Sanatı – Eserleri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli 2000, 631 s.

Edebiyat araştırmacılığını. Onun Nâmık Kemâl ve Mehmed Âkif monografilerinin ciddî birer araştırma mahsûlü olduğuna işaret eden yazar, ömrü vefâ etmediği için Tevfik Fikret ve Sâdullah Paşa ile ilgili yaptığı araştırmalarının yarım kaldığını özellikle belirtir.

Birinci bölümde yer alan “*Altın Lâle*” isimli alt bařlıkta⁷, Âkif’in politikayla ilgili görüşlerine ve Türk politik yaşamında işgâl ettiği yere ilişkin önemli noktalar bulunduğunu belirtmek gerekir. Birinci Meclis’te milletvekili olarak yer alan Âkif, hiç şüphe yok ki Millî Mücadele’nin en önde gelen destekleyicilerinden ve bir “İstiklâl Şâiri” olarak da en önemli simâlarından biridir. Ancak TBMM içindeki İkinci Grup’a mensup olması ve bazı temel konularda farklı bir yaklaşım sergilemesi onu zamanla parlamentonun ve aktif siyasetin dışına iter⁸. Bu bölümde, Âkif’in farklı düşündüğü konular olarak, hilâfet kurumunun ilgâsı ve Lozan Konferansı’na ilişkin bazı ayrıntılar ifade edilir. Gerçekten de Âkif, bu tarz konulardaki görüş ayrılıkları nedeniyle İkinci Meclis’e giremez. Bu gibi farklılıklar su yüzüne çıktııkça rahatsızlığı artan Âkif, Mısır seyahatlerini sıklaştırır ve sonunda uzun süre dönmek üzere bu ülkeye gider. Bu bölümde, hem şâirin Mısır seyahatleri hakkında, hem de o dönem Türkiye’sinde var olan Tevhid-i Tedrisat Kanunu, şapka Kanunu gibi aktüel tartışmalara ilişkin ayrıntılı ifadelere yer verilir.

“*Kara Gün Dostu*” ismini taşıyan alt bařlıkta⁹, Süleyman Nazif’le ilgili hoş bir hatıra nakledilir. 20. yüzyılın ilk çeyreğini neredeyse tamamen savaş içinde geçiren ve bu savaşlarda hep Batı dünyası ile karşı karşıya gelen Türkiye’nin bu vaziyeti ve o dönemdeki diğer bazı güncel hâdiseler, Süleyman Nazif’i Hz. İsa’ya bir mektup yazmaya mecbur eder. Hıristiyan dünyasını, peygamberi İsa’ya şikâyet eden Nazif, İsa’dan geldiğini söylediği cevabî bir mektubu da ayrıca yayımlar. İsa peygamber mektubunda, ümmetinin sebep olduğu felâketlerden ötürü öbür dünyada da bu dünyadaki gibi acı çektiğini yazar. Bu bölümde Süleyman Nazif’in şahsiyeti hakkında bilgi veren Beşir Ayvazoğlu, onun, Âkif nazarında etrafına ümit saçan bir münevver olduğunu söyler. Ancak özellikle Malta’daki sürgün yıllarında ümitsizliğe düşen Nazif, bu ümitsizliğin tetiklediği hissiyatla Millî Mücadele’nin önemli muhaliflerinden olan Ali Kemal’e bir mektup yazar ve âdetâ onun bu muhalefetini haklı görmeye başlar. Burada, dönemin en önemli münakaşalarından birine, “ihânet-i vataniye” münakaşasına temas edilir ki Süleyman Nazif de bu

⁷ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.32 – 41.

⁸ Esasen Mehmed Âkif, bizzat Ankara’da ve TBMM’de bulunmak sûretiyle Millî Mücadele’nin tam anlamıyla içindedir. Ancak bir süre sonra, bazı İslâmî endişeleri nedeniyle eleştirilmekten ve dışlanmaktan kurtulamamıştır. Benzer bir dışlanmışlığı aynı dönemde Yahya Kemal’in de yaşadığı bilinmektedir.

⁹ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.42 – 52.

münakaşanın taraflarından biridir. Ayvazoğlu, özellikle burada dört isim zikreder: Rızâ Tevfik, Ali Kemal, Cenab Şahabeddin ve Süleyman Nazif. Hikâyesi anlatılan fotoğrafta da yer alan Cenab ve Nazif'in bir müddet sonra doğrudan tarafı hâline geldikleri bu münakaşa, kitabın "Karabasan" ismini taşıyan alt başlığında, daha da ayrıntılı bir biçimde işlenir:

"Feylesof Rıza Tevfik Bey, 29 Mart 1922 Çarşamba günü Darülfünun Konferans Salonu'nda verdiği 'Fuzûlî ve Mülâhazât-ı Felsefîyesi' konulu konferansında Fuzûlî'nin Türk olmadığını söyleyince kıyamet kopmuştu. Bu konuda kısa bir süre önce Hüseyin Dâniş'le tartışan Süleyman Nazif öfkeyle ayağa fırlayarak gür sesiyle, 'Yanıyorsunuz hatip bey' demişti, 'Fuzûlî Türk'tür, Azeri Türk'ü!' Sözü'nün kesilip fikrine itiraz edilmesinden rahatsız olan Feylesof, 'Türk'ün asırlar boyu bileğinde salladığı kılıcından başka övünülecek nesi var?' gibi sözlerle Türklüğe hakaret etmeye başlayınca birden karışan salonda taraftarlarla muhalifler birbirine girmişti."¹⁰

Beşir Ayvazoğlu'nun da kitabında ayrıntılarıyla ifade ettiği üzere Dârülfünun'da yaşanan bu tartışmalar, bir birikimin sonucudur. Bazı hocaların derslerinde bu konulara ilişkin söyledikleri, öteden beri öğrenciyi rahatsız eder. Artan rahatsızlık üzerine de öğrenciler toplanarak söz konusu hocaları; Rızâ Tevfik, Cenab Şahabeddin, Ali Kemal ve Hüseyin Dâniş'i boykot etmeye karar verirler. Boykot uzunca bir zaman devam eder. Yazar, "Karabasan" ismini taşıyan alt başlıkta, bu rahatsızlığa ve bunun ardından gelen boykota ilişkin ayrıntılı ve önemli bilgiler aktarır:

"Mesela İran Edebiyatı Tarihi dersinde Hüseyin Dâniş Bey açıkça Türklerin çapulcu olduklarını ileri sürmüş, Osman Gazi'nin babası Ertuğrul Gazi'den de 'Tatar yavrusu' diye söz etmişti. Sevr Muahedesi'ni imzaladığı kalemi Robert Kolej'e hediye ederek gençliği derinden yaralayan Rıza Tevfik'in de, bu hareketinin sebebini soran Darülfünunlulara, 'Yunan zaferini imzaladığı kalemi bir İngiliz darülfünununa armağan eden Venizelos'u imtisal ettim!' dediği söyleniyordu.

Pilevne savunmasında şehit düşmüş bir askerin oğlu, seçkin bir hekim ve kudretli bir şair olan Cenab Şahabeddin hakkında anlatılanlar da inanılır gibi değildi. Yunan ordusunun Bursa'ya girdiği günlerde Venizelos'un oğlu Teğmen Venizelos, kılıcını Osman Gazi'nin sandukasına dayayıp 'Kalk Osman, kalk! Kurduğun imparatorluk nasıl yıkılıyor, gör!' diyerek bir fotoğraf çektirmiş ve bu fotoğraf İstanbul'da çıkan Rum gazetelerinde yayımlanmıştı. Darülfünunlular Tasvir-i Efkâr'ın nefretle kınayarak iktibas ettiği bu aşağılayıcı fotoğrafı görünce müthiş bir üzüntüye kapılmış ve o

¹⁰ a.g.e., s.53.

günkü ilk derslerinde Cenab Şahabeddin'e, 'Hocam, bugün çok müteessiriz, lütfen ders yapmayınız!' ricasında bulunmuşlardı. Bunun üzerine Cenab'ın, 'Niçin müteessir oluyorsunuz efendiler, memnun olmalısınız! Yunanlılar bizim menfaatimize çalışıyor, memleketi bâğilerden tathîre uğraşıyorlar!' dediği iddia ediliyordu."¹¹

Bu şekilde başlayan ve Millî Mücadele yanlısı bazı gazetelerle *Peyam-ı Sabah* ve *Alemdar* gibi İstanbul gazeteleri arasında devam eden münakaşalar boyunca, öğrencilerin boykotları da devam eder ve onları derslere sokmak mümkün olmaz. Bu süreçte, yazılarıyla açıkça Millî Mücadele aleyhtarı olan Ali Kemal ve birçok yazısıyla onun yanında yer alan Cenab ile Ankara basınının önde gelen kalemlerinden Falih Rıfkı ve Yakup Kadri arasındaki tartışmalar şiddetlenir, karşılıklı karalama kampanyaları had safhaya çıkar. Beşir Ayvazoğlu'na göre bu şiddetli tartışmalar, haksızlıklarını daha sonra anlayan Cenab Şahabeddin ve Süleyman Nazif'i fazlasıyla yorar ve yıpratır. Söz konusu fotoğrafın çekildiği dönemde eski canlılık ve hararetlerini kaybeden bu iki ismin üzerinde, bu kavgaların da olumsuz etkisinin olduğu açıktır.

Birinci bölümün sonlarına doğru, okuyucuyu, Abdülhak Hâmid'le ilgilenmeye ve onun hayatına daha yakından bakmaya dâvet eden yazar, "*Şair-i Âzam*" ismini taşıyan alt başlıkta¹² bu konudaki ayrıntıları işler¹³. Osmanlı İmparatorluğu'nda aristokrasinin varlığının kabul edilmesi durumunda, Hâmid'in de gerçek anlamda bir aristokrat olarak anılabileceğini ifade eden yazar, şâirin diplomatlığı hakkında ayrıntılı bilgi verir. Yazara göre Hâmid, dış görünüşü itibarıyla İngiliz aristokratlarına benzese de içinde dedesinin sahip olduğu rindâne tavır yaşar ve Hâmid ile mensup olduğu neslin dramı, tam anlamıyla bu ikilikte gizlenir. Hâmid, Kurtuluş Savaşı yıllarında Viyana'da sefâlet içinde yaşar, savaş sonrası memlekete döndüğünde Halife Abdülmecid Efendi tarafından kendisine teklif edilen özel memurluk görevini kabul eder, ancak hilâfetin ilgâsı nedeniyle görevini yerine getiremez ve nihayet Maçka Palas'ın bodrum katına sığınır. Yazarın da belirttiği gibi Hâmid'in ahlâk anlayışı, ne aynı fotoğraf karesi içinde bulunduğu Âkif'in kolayca kabullenebileceği cinstendir ne de başkalarının. Ancak "*Şair-i Âzam*"ın şiirdeki büyüklüğü her şeyin ötesinde kabul görür ve yazara göre Âkif de, şiirinin hatırına Hâmid'in bazı kusurlarını "hoş görüyle" karşılar.

¹¹ a.g.e., s.55 – 56.

¹² a.g.e., s.73 – 81.

¹³ Yazar, kitabının bu bölümünde Abdülhak Hâmid'le ilgili derli toplu ve ciddî bir monografi yazılamamış olmasından şikâyet eder. Bu konuyla ilgili çok yakın bir zamanda İhsan Sâfi tarafından önemli bir çalışma yapıldığını burada ifade etmek doğru olacaktır. Bu çalışma için bkz. İhsan SÂFİ, *Altın Suyuna Batırılmış Bir Hayat Abdülhak Hâmid Tarhan*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2006, 399 s.

Beşir Ayvazoğlu, kitabının “*Sergüzeşt Muharriri*” isimli alt başlığında¹⁴, Sâmî Paşazâde Sezâî hakkında bilgi verir. Burada en ilgi çekici nokta, Mehmed Âkif’in Sâmî Paşazâde Sezâî’nin hiçbir eserini okumamış olduğunu itiraf etmesidir. Yazar bu bilgiyi, Âkif’in Mısır’dan Âsım Şakir’e gönderdiği bir mektuba dayandırır. Türk romancılığındaki en önemli eserlerden birisi olarak kabul edilebilecek *Sergüzeşt*’i kaleme alan Sâmî Paşazâde Sezâî, bu romanında “esâret” konusunu işler ve “ilk tezli roman”ı yazar. Yazara göre *Sergüzeşt*, birtakım romantik özellikler gösterse de Ahmed Midhat Efendi’den Hâlid Ziya’ya geçişte ilk realist Türk romanı olarak kabul edilmelidir¹⁵.

Kitabın ikinci ana bölümü kabul edilebilecek “*Karenin Dışındakiler*”, “*Türk Olmak*” ismini taşıyan alt başlıkla başlar¹⁶. Burada, Midhat Cemâl’in sofrasındakilerin milliyetleri ile ilgili bazı bilgi ve anekdotlara yer verilir. Ahmet Hâşim’in Araplığına fazlaca göndermede bulunulan bir dönemde, Abdülhak Hâmid’in de karışık bir etnik geçmişe sahip olduğu çeşitli kaynakların tanıklığında vurgulanır. Bu arada Âkif’in Arnavutluğuna da temas edilir. O dönem basınının ilgi çekici konularından biri de meşhurların hangi milliyete tâbi oldukları meselesidir. Âkif de bu konunun vazgeçilmez unsurlarından biri olarak “Türk olmak” bağlamında zaman zaman basının gündem maddelerinden birini oluşturur. Ancak yazarın da özellikle belirttiği gibi, Âkif hemen hiçbir zaman Arnavutluğunu vurgulama gereği duymaz, ama bir “İstiklâl Şâiri” olarak hiç şüphe etmemek gerekir ki Türklüğü ile de övünür. O arada Âkif’in samîmî bir Müslüman olduğunu ve hareket tarzında İslâmî endişelerinin ciddî bir yer işgal ettiğini söylemekte de fayda vardır. Bu kısmın sonunda, o dönemdeki bazı aydınların “milliyet” fikrine nasıl yaklaştıklarını gösteren çarpıcı bir paragraf bulunur:

*“Nazif, sonraları çok tartışılan fikirlerinden birini de aynı yazıda ‘Arab bizim mürşidimiz, üstâdımız, mürebbimiz, her şeyimizdir. Arab’inkini Arab’a, Acem’inkini Acem’e iade edersek elimizde uzun kollu hırkadan başka bir şey kalmaz’ diye ifade etmişti, ama Türklüğünden de asla fedakârlık etmiyor, ‘Ben milliyetin şan ve şevketine perestîş eden bir Türk’üm’ diyordu.”*¹⁷

İmparatorluğun bütün heybetiyle yıkılmaya yüz tuttuğu yirminci asrın ilk yıllarında, “milliyet” meselesi ve buna bağlı olarak “milliyetçilik” düşüncesi önemli bir olgudur. İmparatorluktaki toplulukların bağımsızlıklarına kavuştukları bir dönemde, geç de olsa “millî bir uyanış” gerçekleştirme sevdasındaki Türkler ve özellikle de “imparatorluk bakiyesi” olarak görülebilecek Türk aydınları için “millî

¹⁴ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.82 – 90.

¹⁵ a.g.e., s.86.

¹⁶ a.g.e., s.99 – 108.

¹⁷ a.g.e., s.108.

âidiyet”, ihmâl edilemeyecek önemde bir konudur. “*Türklük Hâdimi*” ismini taşıyan alt başlıkta¹⁸, öncelikle Süleyman Nazif’in “kimlik” bilgilerine yer verilir. Nazif’in o dönemde Türk olduğunu ispatlamak ve etrafındakileri de buna inandırmak için özel bir gayret sarf ettiği vurgulanır. Hakkındaki Kürtlük iddialarına yazılarıyla cevap veren Nazif’in, Çanakkale Cephesi’ne gönderilen münevver grubunun içinde olmayışı, onun İttihatçılar tarafından da Türk görülmediğinin göstergesi kabul edilir. Ancak Nazif’in bu tavra isyan ettiği de yazarın düştüğü notlar arasındadır. “*Türk Tarih Tezi’nin Öncüleri*”¹⁹, “*Vav’lı ve Vav’sız Türkler*”²⁰ ismini taşıyan alt başlıklarda ise, özellikle o dönem basın hayatında kendisine fazlaca yer bulan “Türkçülük” konusu anlatılır. Ziya Gökalp, Hamdullah Subhi, Yusuf Akçura, Rızâ Tevfik gibi önemli edebiyat ve fikir adamlarının bu konudaki yaklaşımları, devam edip giden tartışmalarda ileri sürdükleri fikirler, yazar tarafından ayrıntılı bir biçimde okuyucuya aktarılır.

1924 / *Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*’nin ikinci bölümünde yer alan “*Medine Yolcuları*” isimli alt başlık oldukça ilgi çekicidir²¹. Mehmed Âkif, Birinci Dünya Savaşı’nın tüm şiddetiyle devam ettiği yıllarda, önce müttefik başkenti Berlin’e, sonra da Arapların isyan hazırlığı içinde olduğu Medine’ye gönderilir. Ayvazoğlu’nun kaydettiğine göre, hemen hemen aynı tarihlerde Falih Rıfkı da Medine’dedir. Bu iki önemli edip, Medine’ye ilişkin hâtıralarını sonraki dönemlerde yazarlar. Âkif’in “*Necid Çöllerinden Medine’ye*” ismini taşıyan manzûmesinde anlattığı Medine ile Falih Rıfkı’nın “*Muhammed’in Mezarı*” isimli yazısında bahsettiği Medine, birbirinden epeyce farklı iki yer gibidir. İslâm’ı tüm uzviyetiyle yaşamış olan Âkif için Medine, en başta Hz. Muhammed’in medfun olması sebebiyle mübarek bir şehirdir. Falih Rıfkı ise bu şehri, yakıcı güneşi ve pisliği ile hatırlar, burada geçirdiği günleri çok uzaktan gelmiş bir yabancının hâtırâtı gibi nakleder.

Kitabın, “*Prens Kardeşler*” ismini taşıyan alt başlığında²², fotoğrafın çekildiği apartmana ve bu apartmanın sahiplerine ilişkin çok ilgi çekici ayrıntılar verilir. Hâl-i hazırda, Taksim’deki İstiklâl Caddesi’nde bulunan Mısır Apartmanı’nın, Abbas Halim Paşa tarafından 1910 yılında yaptırıldığı belirtildikten sonra, Kavalalı Mehmed Ali Paşa’nın soyundan gelen Abbas Halim Paşa ile Mehmed Âkif arasındaki dostluğa dikkat çekilir. Abbas Halim Paşa, sanattan anlayan, zevk alan bir insandır ve kızlarına edebiyat dersi veren Âkif’le de özel bir

¹⁸ a.g.e., s.109 – 117.

¹⁹ a.g.e., s.118 – 127.

²⁰ a.g.e., s.128 – 136.

²¹ a.g.e., s.137 – 145.

²² a.g.e., s.146 – 156.

dostluğu vardır. Esâsen Abbas Halim Paşa, imparatorluğun ünlü sadrâzamlarından biri olan Said Halim Paşa'nın da kardeşidir ve çok zengin bir prenstir. Buna rağmen, fakir olan Âkif'le "sanat ve fikir arkadaşlığı"na dayanan güzel bir dostlukları vardır. Âkif'in sıklaşan Mısır seyahatlerinin, sonra da uzun süre Mısır'da kalmasının en önemli nedenlerinden biri de hayatını daha ziyâde Mısır'da geçiren Abbas Halim Paşa'dır.

"*Menfada Hayat*" ismini taşıyan alt başlıkta, Âkif'le olan ilişkileri de göz önünde bulundurularak Rızâ Tefvik mercek altına alınmak istenir²³. Millî Mücadele'nin yılmaz muhaliflerinden biri olan, Ali Kemal İzmit'te linç edildikten sonra onunla aynı akibete uğramaktan korkan ve İngilizlere sığınan Rızâ Tefvik, bazı yazılarından alıntılar da yapılmak sûretiyle okuyucuyla daha yakından buluşturulur²⁴. Bu kısımda değinilen bir başka önemli husus da Türk mûsikîsi ile ilgili yaşanan hâdiselerdir. Yazar, Türk mûsikîsiyle ilgili düzenlemelerin, daha doğru bir ifadeyle Türk mûsikîsinin radyolardan yasaklanmasının, Harf İnkılâbı'ndan bile önce gerçekleştirildiğini ifade eder. Bu yıllarda Türkiye'den uzakta olan Âkif'in ve onun gibi "gurbette" olan Yahya Kemal'in Tanbûri Cemil Bey'e olan düşkünlükleri de bilhassa nakledilen notlar arasındadır²⁵. "*O Nağme*"

²³ a.g.e., s.167 – 175.

²⁴ Ali Kemal'in İzmit'te linç edilmesiyle ilgili daha ayrıntılı bilgi için bkz. Yahya Kemal, Edebî ve Siyâsî Portreler, Kubbealtı Yayıncılık, İstanbul 1968, s.96 – 97. Beşir Ayvazoğlu, Yahya Kemal hakkında kaleme aldığı biyografik romanında, Ali Kemal'in Paris'te bulunduğu yıllarda İttihatçı olmak sevdasına kapıldığını yazmıştır. Ali Kemal'in sergüzeştini bu romandan da takip etmek mümkündür. Bkz. Beşir AYVAZOĞLU, Bozgunda Fetih Rüyası; Yahya Kemal'in Biyografik Romanı, Kabcacı Yayınevi, İstanbul 2001, 456 s.

²⁵ Bu noktada eklemeyi uygun gördüğümüz bir hususu da buraya kaydetmek doğru olacaktır, düşüncesindeyiz. Kitabın bu bölümünde etraflıca üzerinde durulan Rızâ Tefvik, özellikle yazdığı bir şiir ile günümüzde de sıkça anılan bir şâirdir. Bu şiiri, ünlü bestekâr Suphi Ziya Özbekkan tarafından hicâz makamında ve düyek usûlünde bir divân olarak bestelenmiş, hâlâ zevkle icrâ edilen bir eser olarak Türk Müziği tarihindeki yerini almıştır:

*"Dün gece ye's ile kendimden geçdim
Teselli aradım meyhânelerde
Baht-ı dün elinden bir dolu içdim
O neş'e kalmamış peymânelerde*

*Her neye dokunsam zahm-ı rikkat var
Her ne yana baksam reng-i firkat var
Çalkanır ağlar bir ah-ı hasret var
Sularla çağlayan terânelerde*

*Bilmedim kim oldu bu hâle sebep
Ağlarım ümidim hebâ oldu hep
Bendeki sûz-i dil var mıdır acep
Tutuşup cân veren pervânelerde"*

Ethem Ruhi ÜNGÖR, Türk Musikisi Güfteler Antolojisi I, Eren Yayınları, (Tarihsiz), s.265.

isimli alt başlıkta, daha geniş bir biçimde Âkif'in mûsikîye bağlılığı anlatılır²⁶. Burada düşülen önemli notlardan birisi de ünlü bestekâr Ali Rifat Bey'in (Çağatay) Âkif'in "*Bülbül*" şiirini bestelemesidir²⁷. Çok önemli gördüğümüz bir başka konu da Âkif'in Türk mûsikîsi ile profesyonel bir biçimde ilgilendiğinin ortaya konulmasıdır. Ayvazoğlu'na göre Mehmed Âkif, bir süre Neyzen Tevfik'den meşk etmiş, hattâ uzun bir gayretin ardından ney üflemeyi de öğrenmiştir. Âkif'in nisfiye üflediğinden de sıkça bahsedildiği belirtilir. Burada, Âkif'in mûsikî ile ülfeti sayesinde bu çevreden birçok dost edindiği de aktarılır. Bu dostlar arasında Neyzen Tevfik, Hâfiz Kemal Bey, Ali Rifat Bey ve özellikle de büyük ûdfî Şerif Muhiddin Bey öncelikle sıralanabilecek olanlardır. Türk Mûsikîsinin yetiştirdiği dünya çapındaki ûdfilerden biri olan Şerif Muhiddin, ki aynı zamanda son Mekke Şerifi'nin de oğludur, Âkif'in öğrencilerindedir. Kitabın bu bölümünde Şerif Muhiddin Bey hakkında etraflıca bilgi veren yazar, şâirle bu yetenekli müzisyen arasındaki devamlı dostluğu anlatırken, Âkif'in *Safahat*'ın yedinci kitabı olan *Gölgeler*'i Şerif Muhiddin Bey'e ithaf ettiği bilgisini de verir. Midhat Cemâl'in evindeki dâvet esnasında Şerif Muhiddin Targan da Amerika'dadır ve bu ülkedeki hatırlı müzik çevreleri tarafından üst düzeyde bir hüsn-i kabulle karşılanmaktadır. "İstiklâl Şâiri", Şerif Muhiddin Bey'in şahsında Türk mûsikîsine olan hayranlığını her fırsatta dile getirirse de alafranga mûsikîyi büsbütün dışlamaz, hattâ zaman zaman alaturka – alafranga münakaşalarına temas etmek gereğini bile duyar²⁸.

"*Resim ve Şiir*" ismini taşıyan alt başlıkta, Âkif'in güzel sanatların diğer şubelerine ilgisinden de etraflıca bahsedilir²⁹. Bazı çevreler tarafından, İslâmî hassasiyetleri nedeniyle "gericilikle" suçlanan Âkif'in modern sanatlara ilgisiz kalmadığı, hattâ çok sevip desteklediği de yazarın ortaya koyduğu hakikatlerden biridir. Âkif'in resim sanatına olan merakı, kızını, Celile Hanım'dan resim dersi alması konusunda desteklemesi, Rus ressamı Feldman'a resmini yapması için poz vermesi de onun bu konulardaki serbest tavrını göstermesi bakımından ilgi çekici ayrıntılardır. Yazar, Âkif'in en sevdiği romancılarından birisi olarak Emile Zola'nın ismini zikreder ve Âkif'in natüralizme alâkasından bahseder. Âkif'in felsefî anlamda, meselâ bir Tevfik Fikret gibi pozitivist olmadığı, ancak iflah olmaz bir "gerçekçi" olarak "natüralist edebiyat"ı desteklediği vurgulanır.

²⁶ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.176 – 188.

²⁷ Ali Rifat Çağatay, Âkif'in bu şiirini mâhûr makamında ve düyek – yürük semâi – curcuna değışmeli usûlünde bir şarkı olarak bestelemiştir. Bu bilgiyi ve eserin notasını bize nakleden Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul Devlet Klâsik Türk Müziği Korosu ud sanatçısı Osman Nuri Özpekel'e teşekkür ederiz.

²⁸ a.g.e., s.187 – 188.

²⁹ a.g.e., s.189 – 198.

“Fuad Şemsi”³⁰ ve “İstinyede’ki Münzevi”³¹ isimlerini taşıyan alt başlıklarda, sanat ve edebiyat çevrelerinin yakından tanıdığı Fuad Şemsi Bey’le ilgili tanıtıcı bilgilere ve bu ilginç tipin Âkif’le olan dostluğunun ayrıntılarına yer verilir. Batı disiplini içinde yaşayan ve temizliği kendisinde bir “dın” hâline getiren Fuad Şemsi, edebiyat çevrelerinin de hatırı sayılır mensuplarındanır. Birçok isimle yakınlığı vardır. Bunlardan bazıları Yahya Kemal, Fâruk Nâfiz ve Ressam Hoca Ali Rıza gibi isimlerdir.

1924 / *Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi* isimli kitabın son bölümü olan “Göç Vakti”, fotoğrafta yer alanların bu dünyadan göçüşlerini hikâye eder. “Nazif Nasıl Ölebilir” başlığını taşıyan alt başlıkta yazar, kalemını yine Süleyman Nazif’in üzerine yoğunlaştırır³². Nazif son günlerini yoksulluk, yalnızlık ve perişanlık içinde geçirir. Bu vaziyetin verdiği alınganlıkla hırçınlaşır ve dost saydığı birçok insandan uzaklaşır. Son ânına kadar bir tek Hâmîd’le olan ilgisini sıcak tutar ve 4 Ocak 1927’de, yine onun yanında hayata veda eder.

“Hâmîd’e Ahiretten İki Mektup” isimli alt başlıkta, okuyucuyu yine tebessüm ettiren yazar³³, İbrahim Alâettin Gövsa’nın Nazif’in ağzından yazdığı iki mektuba yer verir. Süleyman Nazif, güya bu iki mektubu da ahiretten Hâmîd’e yazar. Öldükten sonra öbür dünyada nasıl karşılandığını ve cennete gidişinin nasıl kesinleştiğini anlatan Nazif, ikinci mektubunda da Hâmîd’e yapılan saldırıları protesto eder ve dünyada olup bunlara bir karşılık veremediği için hayıflanır.

“O Baharın Ferdâsı”nda, Cenab Şahabeddin’in ölümünü anlatan yazar³⁴, Cenab’ın da son günlerini bir tür inziva içerisinde geçirdiğini belirtir. Özellikle Millî Mücadele döneminde yaşanan tartışmalar, Cumhuriyet’in kurulmasından sonra Cenab’ın ve onun gibi düşünenlerin yalnızlaşmasına neden olur. Cenab’ın da bu yalnızlık içinde öldüğünü söylemek yanlış olmaz. Bir zamanlar en yakınında bulunmuş insanların birer birer “göçmeleri”, Âkif’i de derinden sarsar ve başka türlü bir yalnızlık hissiyle yaşamasına neden olur. Özellikle çok sevdiği ve gönülden bağlı olduğu Abbas Halim Paşa’nın vefatı, Âkif’i derinden yaralar. Hastalığının artması üzerine ömrünün son günlerini geçirmek için İstanbul’a gelen Âkif, memleketine kavuştuğu için mutludur. Hastalığının siroz olduğu da Türkiye’de yapılan tetkikler neticesinde anlaşılır. Âkif, ömrünün son günlerini, fotoğrafın çekildiği dairede, bir zamanlar Midhat Cemâl’in Mısır Apartmanı’nda

³⁰ a.g.e., s.199 – 208.

³¹ a.g.e., s.209 – 218.

³² a.g.e., s.221 – 226.

³³ a.g.e., s.227 – 231.

³⁴ a.g.e., s.232 – 235.

kiraladığı evde geçirir. Kendisini sevenlerin ziyaretlerini burada kabul eder. 27 Aralık 1936 tarihinde bu dairede hayatını kaybeden “İstiklâl Şâiri”nin cenazesi de Beyazıt Camii’nden üniversiteli gençlerin omuzlarında ebediyete uğurlanır. “Şâir-i Âzam” Abdülhak Hâmid Bey de Âkif’ten üç buçuk ay sonra hayata veda eder. Bu ard arda ölümlerle bir devir büsbütün kapanır.

Kitapta sonsöz yerine bir “*Midhat Cemal*” bölümü kaleme alınmıştır³⁵. Birlikte fotoğraf çektiği çok yakın dostlarını peş peşe kaybeden Midhat Cemâl’in iç dünyasını anlamaya koyulan yazar, etrafındaki kalabalıklara rağmen onun yalnız bir adam olduğunu vurgular. Mehmed Âkif’e çok başka türlü bir sadakatle bağlı olan Midhat Cemâl, sadece bu şâiri sevmekle kalmaz, başkalarının da onu sevmesi için çok gayret sarf eder. Eşini de kaybettikten sonra kendisini edebiyat araştırmalarına adayan Midhat Cemâl, “anlaşılamamış” bir romancı ve çok da “sevilememiş” bir şâir olarak son günlerinde Tefvik Fikret ve Sâdullah Paşa üzerine çalışır. Ancak ömrü bu çalışmaları tamamlamaya yetmez. 30 Mart 1956’da o da bu hayattan ayrılır.

1924 / Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi, bir solukta okunup bitirilecek, Selim İleri’nin de TRT 2’deki Edebiyat-Mekan programında belirttiği gibi, “roman” tadında bir “anlatı”dır³⁶. Dönemin edebiyat dünyasını çok ayrıntılı bir biçimde ele alan Beşir Ayvazoğlu’nun, kitabını yazarken göz kamaştırıcı bir kaynak taraması yaptığı da anlaşılmaktadır. “*Kitabiyat*” başlığı altında verilen bu on bir sayfalık bibliyografya³⁷, kitabın gerçekten de çok zengin bir malzeme üzerine inşâ edildiğini göstermektedir. Aynı zamanda, bir fotoğraf karesi hakkında yazılmış bu kitapta, çok çeşitli fotoğraflar da bulunmaktadır. Yazarın, Uğur Derman, Mehmet Rüyan Soydan gibi isimlerin arşivlerinden yararlanarak kitaba dâhil ettiği bu görsel malzeme, o dönemi okuyucunun gözlerinde çok daha canlı bir biçimde yaşatmaya da yardımcı olmaktadır. Mehmet Âkif’in başka bir yerde görülmesi kolay olmayan ilginç fotoğrafları ile Midhat Cemâl’in türlü hâllerini gösteren; Abdülhak Hâmid’in asâletini, Rızâ Tefvik’in inadını açıkça belli eden, Abbas Halim Paşa’nın görkemini gözler önüne seren fotoğraflar kitapta birbiri ardınca yayımlanmıştır.

Kalemini ve dikkatini, disiplini düstur edinmiş bir bilim adamı titizliği ile ve neredeyse kıvrak bir romancı üslubunu kullanarak harmanlamış olan Beşir Ayvazoğlu, esasen Türk Edebiyatı tarihi için zengin denebilecek bir malzemeyi

³⁵ a.g.e., s.252 – 256.

³⁶ Selim İleri’nin, TRT-2’de 12 Mart 2007 Pazartesi günü saat 20.30’da yayımlanan “Edebiyat Mekan” isimli programda Beşir Ayvazoğlu ile yaptığı söyleşiden aktarımdır.

³⁷ Beşir AYVAZOĞLU, a.g.e., s.263 – 274.

ortaya koymuş ve birçok yeni araştırmanın da kapılarını aralamıştır. Türk edebiyat hayatının, zannedildiği gibi çok dar bir çevrede devam etmediğini; bilâkis, fotoğrafta yer almamış kişilerin de varlığından anlaşılacağı üzere, resimden mûsikîye çok çeşitli çevrelerde isim yapmış insanlara kadar uzandığı gerçeğini tüm yönleriyle ortaya koymuştur. Türk kültür tarihinin ancak bu tarz eserlerin varlığı ile yazılabileceği hakikati de bir kez daha anlaşılmuştur. Eser, okuyuculara tavsiye olunur.

Kaynaklar:

AKLIN, Nilüfer. (2000). *Mithat Cemal Kuntay / Hayatı - Sanatı - Eserleri*, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kocaeli Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kocaeli.

AYVAZOĞLU, Beşir. (1998). *Peyami Hayatı Sanatı Felsefesi Dramı*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (1998). *Yahya Kemal Eve Dönen Adam*. İstanbul: Ötüken Neşriyat.

_____ (2001). *Bozgunda Fetih Rüyası; Yahya Kemal'in Biyografik Romanı*. İstanbul: Kabalcı Yayınları.

_____ (2004). *Ömrüm Benim Bir Ateşi Ahmet Hâşim'in Hayatı, Sanatı, Estetiği, Dramı*. İstanbul: Kapı Yayınları.

_____ (1998). *1924 / Bir Fotoğrafın Uzun Hikâyesi*. İstanbul: Kapı Yayınları.

KUNTAY, Mithat Cemal. (1998). *Üç İstanbul*. İstanbul: Oğlak Klasikleri.

SÂFİ, İhsan. (2006). *Altın Suyuna Batırılmış Bir Hayat Abdülhak Hâmid Tarhan*. İstanbul: Dergâh Yayınları.

SANAY, Ayşe Belkis. (2002). *Mithat Cemal Kuntay / Hayatı, Sanatı ve Eserleri*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.

ÜNGÖR, Ethem Ruhi. (Tarihsiz). *Türk Musikisi Güfteler Antolojisi I*. Eren Yayınları.

Yahya Kemal. (1968). *Edebi ve Siyâsî Portreler*. İstanbul: Kubbealtı Yayıncılık.